

Finančná situácia slovenských domácností

Matúš Senaj, Pavol Šilhár a Tibor Zavadil
Národná banka Slovenska

V roku 2010 Národná banka Slovenska uskutočnila prvýkrát na Slovensku prieskum finančnej situácie a spotreby domácností, ktorý je súčasťou európskeho projektu „Household Finance and Consumption Survey“ koordinovaného Európskou centrálnou bankou. V tomto článku predstavujeme tento projekt, jeho realizáciu na Slovensku a hlavne prezentujeme prvé výsledky z prieskumu.

Úvod

Cieľom prieskumu finančnej situácie a spotreby domácností je získať spoľahlivé údaje o aktívach, pasívach, príjmoch a výdavkoch slovenských domácností. Otázky prieskumu zachytávajú demografiu, vlastníctvo hmotných aktív, finančné aktíva, pôžičky, zamestnanie, príjem, spotrebu, budúce penzijné nároky, medzigeneračné prevody a dary domácností.

Slovenský prieskum finančnej situácie a spotreby domácností je súčasťou európskeho projektu *Household Finance and Consumption Survey* (ďalej len HFCS), ktorý koordinuje ECB.¹ Tento prieskum sa na Slovensku prvýkrát realizoval v roku 2010, keď NBS získala pomocou externej agentúry údaje od viac ako 2 000 domácností. Tieto údaje následne prešli procesom dôkladného spracovania, v ktorom sa z nich odstránili všetky chyby, doplnili sa chýbajúce hodnoty kľúčových premenných a každej domácnosti sa priradili váhy nakalibrované na celkovú populáciu Slovenska, čo zaručuje reprezentatívnu výberovú vzorku na úrovni celej krajiny. Dáta formálne validovala ECB koncom februára tohto roku a následne boli sprístupnené interným užívateľom na účely ďalšieho štatistického spracovania a empirického výskumu. V tomto článku prezentujeme prvé výsledky, ktoré sme z týchto dát získali.

VÝZNAM PRIESKUMU HFCS

Zisťovanie HFCS umožňuje vďaka svojmu obsahu a navrhovanej frekvencii (každé 3 roky) odpovedať na otázky v oblasti rozdelenia bohatstva, dlhu, príjmu a spotreby domácností. Tieto otázky sú dôležité pre porozumenie dôsledkov makroekonomických šokov, vplyvu politík a inštitucionálnych zmien na rozdielne skupiny domácností.

Prieskum HFCS poskytne Eurosystemu porovnateľné údaje týkajúce sa finančnej situácie domácností v celej eurozóne. Umožní tým získať dôležitý pohľad na ekonomické správanie rozličných typov domácností, ktorý je nevyhnutný v mnohých hospodársko-politických oblastiach. Viacero centrálnych bánk uskutočňuje podobné prieskumy, ktorých výsledky ovplyvňujú hospodársko-politické rozhodovanie a komunikáciu s verejnosťou. Výskumy zakladajúce sa na takých-

to údajoch sú dôležité pri tvorbe analýz potrebných na výkon menovej politiky, ako aj na podporu finančnej stability.

Napríklad dôsledky vysokej zadlženosti domácností nemožno posudzovať výlučne z agregovaných údajov, keďže neodhaľujú mnohé súvislosti v správaní sa osobitných skupín domácností. Poznatky o úrovni zadlženosti jednotlivých domácností a rozdelenie ich príjmov získané z prieskumu môžu pomôcť centrálnym bankám zvážiť dopady akumulácie dlhu domácností, ktorá môže zvýšiť obavy súvisiace s ich finančným stavom, alebo môže predstavovať riziko pri raste spotreby a celkovej finančnej stability domácností.

Problematika vplyvu bohatstva na spotrebu, ktorej HFCS venuje veľkú pozornosť, má tiež veľký význam pre centrálnu banku. Prudký nárast cien nehnuteľností v niektorých krajinách a ich následný pokles vzbudil záujem o to, ako zmeny cien takýchto aktív ovplyvňujú reálny stav ekonomiky. Správanie sa domácností z tohto pohľadu môže byť kľúčové, pretože domácnosti, ktorých bohatstvo vzrástlo, môžu spotrebovať viac. Jedným z vysvetlení je jednoduchší prístup k hotovosti či finančným zdrojom.

Databázy HFCS budú slúžiť výlučne na štatistické a výskumné účely nekomerčného charakteru. Ich výhodou je porovnateľnosť údajov medzi krajinami eurozóny. Údaje na úrovni domácností poskytnú informácie pre lepšie porozumenie dosahu a šírenia ekonomických výkyvov a šokov a ich vplyvu na transmisný mechanizmus menovej politiky. Zisťovanie okrem toho poskytne podklady na rôzne štúdie, napríklad so zameraním na bytové otázky mladých, úspory a dôchodkové otázky starších osôb, výskum vplyvu bohatstva na spotrebu, zadlženosť domácností, prístupnosť získania úveru a pod.²

DOTAZNÍK

V tomto zisťovaní sa využíval elektronický systém zberu údajov. Anketári mali k dispozícii prenosné počítače a zistené odpovede zaznamenávali elektronicky metódou CAPI (*Computer Assisted Personal Interviewing* – osobné rozhovory podporované počítačom). Metóda elektronického vypĺňania dotazníka (CAPI) sa osvedčila. Elektronický

¹ Podrobné informácie o projekte HFCS sú na stránke ECB <http://www.ecb.int/home/html/researcher_hfcs_en.html>.

² Možné využitie údajov z HFCS je detailne uvedené v štúdiu ECB (2009): *Survey Data on Household Finance and Consumption – Research Summary and Policy Use, Occasional Paper Series No. 100*, dostupnej na <<http://www.ecb.int/pub/pdf/scpops/ecbocp100.pdf>>.

3 K európskej databáze HFCS sa postupne budú pridávať údaje aj z ďalších štátov eurozóny. Táto databáza zatiaľ nie je verejne prístupná. ECB plánuje tieto dáta sprístupniť externým užívateľom vo februári 2013. Zúčastnení o tieto dáta budú musieť o ne formálne požiadať ECB.

dotazník obsahoval aj automatické kontroly, ktoré bolo možné sledovať priamo počas rozhovoru. Pri každom chybné zadanom údají sa v elektronickom dotazníku zobrazilo anketárovi chybové hlásenie, kde mohol zadaný údaj potvrdiť alebo zmeniť. Opravy konzistencie, ktoré nebolo možné naprogramovať priamo do dotazníka, sa uskutočnili dodatočne.

Dotazník bol zostavený tak, aby zabezpečil vyzbieranie požadovaných údajov za čo najkratší čas a pri čo najvyššej miere odozvy zo strany respondentov. Samotná dĺžka rozhovoru závisela od počtu členov domácností a tiež od veľkosti portfólia jej finančných aktív a pasív. V priemere trval rozhovor zhruba hodinu. Pred samotným zberom údajov sa dotazník testoval na pilotnej vzorke 50 domácností, vďaka čomu sme získali spätnú väzbu od anketárov, ktorá nám pomohla odstrániť niektoré nedostatky z dotazníka a vylepšiť ho tak, aby bol čo najjednoduchší a najzrozumiteľnejší tak z pohľadu anketárov, ako aj samotných respondentov.

Dotazník je rozdelený na dve hlavné časti. Prvá je zameraná na domácnosť ako celok a druhá na jednotlivých členov domácnosti. Otázky na úrovni domácnosti zachytávajú nasledujúce oblasti: nehnuteľnosti a ich financovanie, ostatné záväzky/úverové prekážky, samostatné podnikanie/finančné aktíva, medzigeneračné prevody/dary, spotreba a úspory. Otázky kladené jednotlivým členom domácnosti zachytávajú: demografiu, zamestnanosť, príjem, budúce dôchodkové nároky a poisťovné zmluvy.

Hlavné oblasti dotazníka:

- Výber osoby s finančnými informáciami/zaradenie domácnosti
- Demografia
- Nehnuteľnosti a ich financovanie
- Ostatné záväzky/úverové prekážky
- Samostatné podnikanie/finančné aktíva
- Zamestnanie
- Príjem
- Budúce dôchodkové nároky a poisťovné zmluvy
- Medzigeneračné prevody/dary
- Spotreba
- Zhrnutie dotazníka

SPRACOVANIE DÁT A ICH VALIDÁCIA

Zozbierané údaje prešli procesom dôkladných editácií, pri ktorých boli z dát odstránené všetky chyby a nekonzistencie. Následne sa domácnostiam priradili váhy nakalibrované na počet domácností v každom regióne, vekovú a pohlavnú štruktúru obyvateľstva SR, rozdelenie domácností podľa počtu ich členov a postavenie domácností z hľadiska držby ich hlavného bývania (vlastníci – nájomcovia – bezplatní užívatelia). Priradené váhy zaručujú reprezentatívnosť vzorky na úrovni celej krajiny.

Na záver sme v dátach doplnili chýbajúce odpovede na dôležité otázky, na ktoré respondenti nechceli alebo nevedeli odpovedať. Imputácie chýbajúcich hodnôt sa realizovali pomocou pokročilých štatistických metód, aby sa pri nich zachovala pôvodná štruktúra dát a vzájomné

distribučné vlastnosti všetkých premenných. Na tento účel sme vytvorili v programovacom jazyku STATA program **MeDaMi** (skratka pre *Meta Data Multiple Imputations*), ktorý používa meta-dátový prístup, a preto ho možno použiť na ľubovoľné HFCS dáta. Navyše sa dá tento program flexibilne upraviť na ľubovoľnú štruktúru dát, čím je zabezpečená jeho využiteľnosť aj v budúcich vlnách prieskumu HFCS (prípadne na imputácie hocijakých iných dát).

MeDaMi automatizuje podstatnú časť celého spracovania dát a pomáha pri špecifikácii imputačných modelov. Program najskôr pripraví dáta na imputácie (skontroluje ich konzistentnosť, automaticky opraví prípadné nekonzistencie, vytvorí štruktúralne a kontrolne premenné a zafinuje intervalové obmedzenia pre spojité premenné), efektívne imputuje chýbajúce hodnoty (pre každú premennú, ktorá sa má imputovať, vyberie zo všetkých ostatných dostupných premenných vhodné regresory a skontroluje, či je imputačný model s týmito regresormi odhadnuteľný), štatisticky vyhodnotí imputované dáta (porovnaním distribúcie originálnych a imputovaných dát) a pripraví finálne dáta na export do ECB (podľa predpísaných inštrukcií). Navyše program zafinuje všetky makrá (zoznamy textových reťazcov) potrebné na spustenie externej imputačnej procedúry. Štandardne musí užívateľ na spustenie tejto procedúry napísať stovky riadkov náročného kódu, ktorý špecifikuje všetky imputačné modely. Program týmto ušetrí každému užívateľovi výrazné množstvo práce (odhadom niekoľko stoviek hodín). MeDaMi sa okrem NBS používa aj v Banka Slovenije a v Central Bank of Cyprus. Momentálne sa využíva na kontrolu konzistencie HFCS dát aj v niektorých iných bankách Eurosystemu, ktoré používajú na spracovanie svojich dát štatistický softvér STATA.

Slovensko sa stalo treťou krajinou eurozóny, ktorá odovzdala ECB svoje HFCS dáta. Finálnu verziu dát sme dodali ECB v polovici februára tohto roku, ktorá ich formálne validovala 20. februára 2012. Začiatkom marca boli naše dáta, spolu s údajmi z Talianska a Holandska, sprístupnené ostatným členom HFCN na využitie na empirický výskum.³

PRVÉ VÝSLEDKY

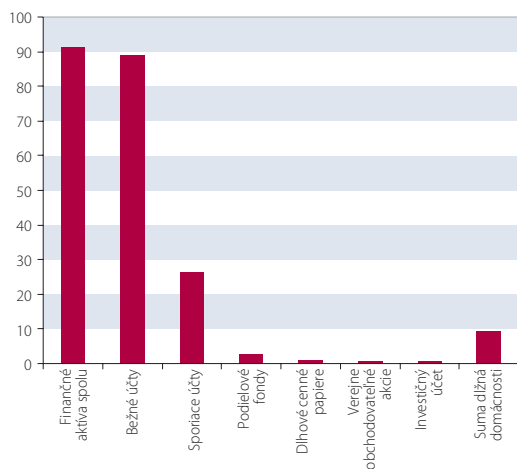
V nasledujúcej časti prezentujeme prvé výsledky rozsiahleho zisťovania finančnej situácie a spotreby domácností. Tento prieskum je výnimočný tým, že zhromažďuje pomerne podrobné údaje o aktívach a pasívach slovenských domácností. Tento typ údajov doteraz nepokrývalo žiadne existujúce zisťovanie na Slovensku.

Finančné aktíva

Podľa tohto zisťovania viac ako 90 percent domácností vlastní nejaký finančný majetok. Najväčšie zastúpenie majú bežné účty, pričom deväť z desiatich domácností má aspoň jeden bežný účet. Druhé najrozšírenejšie finančné aktívum tvoria sporiace účty so zastúpením vo štvrtine domácností. Podielové fondy vlastní necelé tri percentá domácností. Za zmienku stojí aj fakt, že

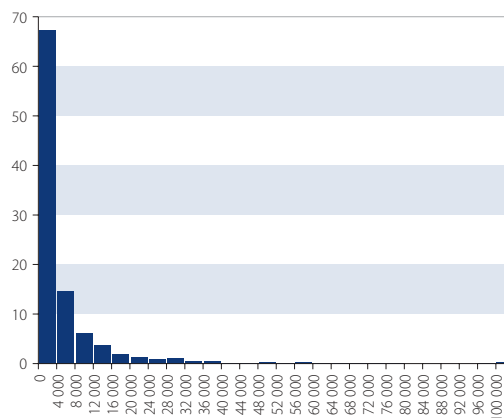

Graf 1 Vlastníctvo finančných aktív (v %)

Zdroj: HFCS.

Graf 2 Histogram celkových finančných aktív

Zdroj: HFCS.

Poznámka: Os x znázorňuje finančné aktíva a os y podiel domácností v %.

Tab. 1 Finančné aktíva domácností

	Vlastníctvo (v %)	Stredná hodnota	Medián	Štandardná odchýlka
Finančné aktíva spolu	91,5	6 334	2 059	12 004
Bežné účty	89,0	3 528	1 120	7 401
Sporiace účty	26,3	7 823	3 784	10 734
Podielové fondy	2,7	7 178	2 500	10 491
Dlhové cenné papiere	1,0	1 237	709	1 949
Verejne obchodovateľné akcie	0,8	3 152	605	4 675
Investičný účet	0,7	9 376	2 876	15 537
Suma dlžná domácnosti	9,7	3 147	1 121	8 696

Zdroj: HFCS.

takmer desatina domácností uviedla, že im niekto iný dlží peniaze.

V tabuľke 1 uvádzame základné štatistiky jednotlivých finančných aktív. Vidíme, že priemerná hodnota úspor na bežnom účte je viac ako 3 500 €. Viac ako dvojnásobok dosahujú úspory na sporiacich účtoch, ak ich domácnosť má. Domácnosti, ktoré uviedli, že vlastnia podielové fondy, majú v týchto fondoch priemerne 7 178 €. Pomerne významnú sumu 3 147 € dlží domácnostiam niekto iný (iná domácnosť). Stredná hodnota celkových finančných aktív domácností je 6 334 €.

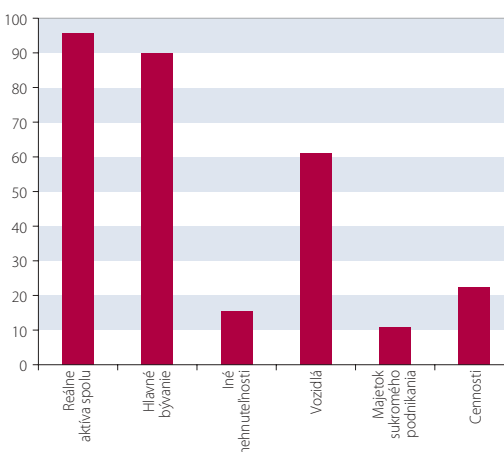
O distribúcii finančného bohatstva medzi domácnosťami vypovedá graf 2. Na osi x sú pásma finančných aktív a na osi y uvádzame podiel domácností v percentách. Vidíme, že viac ako 60% domácností vlastní finančné aktíva v rozmedzí od 0 do 4 000 €. Medián finančných aktív je 2 059 €, to znamená, že polovica domácností vlastní majetok nižší, ako je táto hodnota (tu rátame iba tie domácnosti, ktoré vlastnia aspoň nejaký finančný majetok).

Reálne aktíva

Slovensko je krajina typická vysokým percentuálnym podielom vlastníctva hlavného bývania. To sa potvrdilo aj v tomto prieskume, keďže 90 %

domácností uviedlo, že vlastní nehnuteľnosť, v ktorej býva. Práve nehnuteľnosti patria medzi najcennejší majetok, ktorý domácnosti vlastnia. Z reálnych aktív sú po nehnuteľnostiach najviac zastúpené automobily, ktoré vlastní viac ako 60% domácností. Potom nasledujú cennosti (22 %).

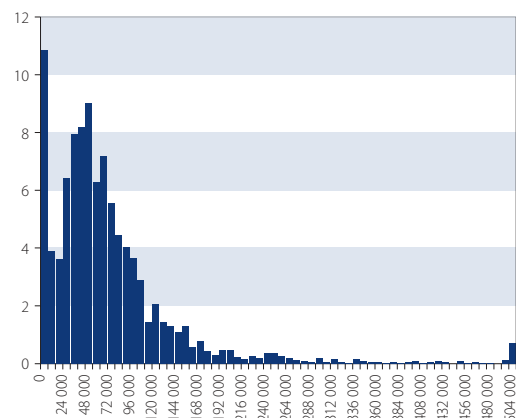
Graf 3 Vlastníctvo reálnych aktív (v %)

Zdroj: HFCS.

Graf 4 Histogram reálnych aktív

Zdroj: HFCS.

Poznámka: Os x znázorňuje reálne aktíva a os y podiel domácností v %.

merná hodnota hlavného bývania je 68 666 €. Ak domácnosť vlastní aj inú nehnuteľnosť, tak priemerná hodnota ďalších nehnuteľností je viac ako 35 000 €. Celková hodnota vozidiel, ktoré domácnosť vlastní, je 7 434 €. Viac ako štyri percentá domácností uviedlo, že nevlastní žiadny reálny majetok.

Graf 4 zobrazujeme histogram reálnych aktív. Za zmienku stojí fakt, že polovica domácností vlastní reálny majetok v hodnote do 62 000 €. Reálny majetok v hodnote menšej ako 100 000 € vlastní 73% domácností.

Finančné pasíva

Okrem majetku, ktorý slovenské domácnosti vlastní, sme sledovali aj ich zadĺženie. Viac ako štvrtina domácností uviedla, že jej členovia sú nejakým spôsobom zadĺžení. Najpočetnejšiu skupinu, takmer 13%, tvoria nezabezpečené úvery, kde

Tab. 2 Reálne aktíva domácností

	Vlastníctvo (v %)	Stredná hodnota	Medián	Štandardná odchýlka
Reálne aktíva spolu	95,5	79 632	61 977	80 767
Hlavné bývanie	89,9	68 666	55 897	56 987
Iné nehnuteľnosti	15,3	36 459	16 404	58 893
Vozidlá	61,2	7 434	5 000	10 129
Majetok súkromného podnikania	10,7	34 849	4 599	82 239
Cennosti	22,4	2 074	1 000	3 058

Zdroj: Zisťovanie HFCS.

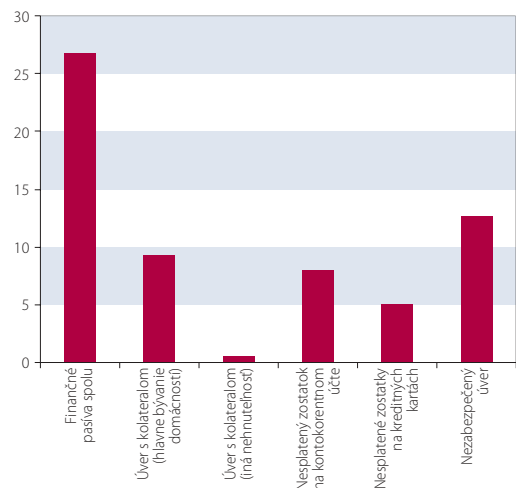
Okrem hlavnej nehnuteľnosti vlastní domácnosti aj iné nehnuteľnosti (15 %). Viac ako desatina domácností vlastní majetok súkromného podnikania.

Byty a domy, v ktorých domácnosti bývajú, patria k najrozšírenejšiemu a taktiež najcennejšiemu reálnemu bohatstvu. V tomto prieskume sme sa pýtali na aktuálnu cenu danej nehnuteľnosti. Prie-

patria napríklad spotrebné úvery. Necelých desať percent domácností ručí za úver kolaterálom vo forme nehnuteľnosti. Nesplatený zostatok na kontokorentnom účte uviedlo 8% a nesplatený zostatok na kreditných kartách viac ako 5% domácností.

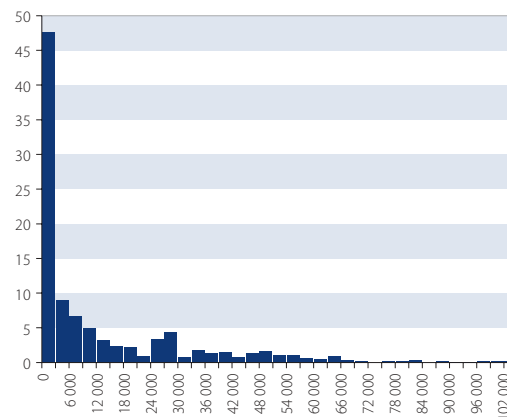
Nie je prekvapením, že najvyššie nesplatené zostatky majú domácnosti pri úveroch zaručených

Graf 5 Úverové zataženie domácností (v %)

Zdroj: HFCS.

Graf 6 Histogram finančných pasív

Zdroj: HFCS.

Poznámka: Os x znázorňuje finančné pasíva a os y podiel domácností v %.

Tab. 3 Finančné pasíva

	Úverové zaťaženie (v %)	Stredná hodnota	Medián	Štandardná odchýlka
Finančné pasíva spolu	26,8	12 445	3 150	18 905
Úver s kolaterálom (hlavné bývanie domácností)	9,3	27 692	25 000	21 975
Úver s kolaterálom (iná nehnuteľnosť)	0,6	22 816	13 030	25 289
Nesplatený zostatok na kontokorentnom účte	8,0	541	350	903
Nesplatený zostatok na kreditných kartách	5,1	855	472	878
Nezabezpečený úver	12,6	4 263	2 000	6 941

Zdroj: HFCS.

nehnuteľnosťou. Ak domácnosť ručí za daný úver hlavným bývaním, jeho priemerná nesplatená výška je 27 692 €. Priemerný nezabezpečený úver je vo výške 4 263 €. Zostatky pri kontokorentných účtoch a kreditných kartách sú nižšie (541 € a 855 €). Celková priemerná hodnota pasív zadlžených domácností je 12 455 €.

Graf 6 zobrazuje histogram finančných pasív. Aj keď je stredná hodnota finančných pasív viac ako 12 000 €, ich medián je iba 3 150 €.

Graf 7 znázorňuje vzťah medzi finančnými aktívami a pasívami. Vidíme, že zadlžené sú hlavne tie domácnosti, ktoré majú menší objem finančných aktív.

Celková bilancia

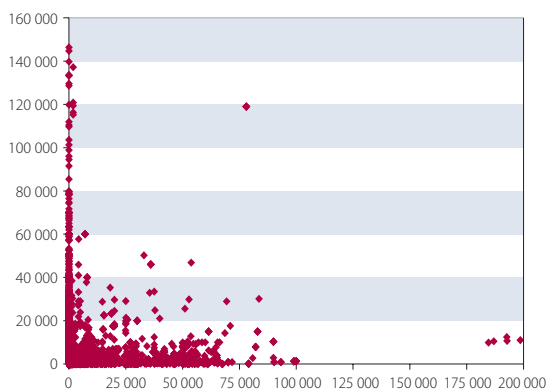
Keďže údaje zo zisťovania HFCS obsahujú zároveň informácie o aktívach aj pasívach domácností, môžeme sledovať aj celkovú bilanciu domácností, ktorá sa rovná rozdielu medzi ich celkovými aktívami a pasívami. Kladnú bilanciu, teda prípad, keď je hodnota majetku vyššia ako výška nesplatených úverov, uviedlo viac ako 98 % domácností. Naopak zápornú bilanciu uviedlo 1,2 % domácností.

Graf 8 ilustruje podiel domácností v jednotlivých pásmach celkovej bilancie.

ZÁVER

V tomto článku sme predstavili prieskum finančnej situácie a spotreby domácností (HFCS), ktorý uskutočnila NBS na Slovensku v roku 2010. Zverejnili sme tiež prvé výsledky prieskumu, kde sme sa zamerali hlavne na finančné a reálne aktíva, pasíva a celkovú bilanciu domácností. Získané údaje sa, samozrejme, dajú použiť aj na ďalšie analýzy, z ktorých časť sme na inšpiráciu uviedli na začiatku tohto článku. Naším záujmom je, aby sa tieto údaje čo najlepšie využili. Preto NBS ponúka anonymizovanú databázu externým výskumníkom na účely ďalšieho štatistického spracovania a nekomerčného empirického výskumu. Žiadosti o poskytnutie údajov je potrebné zaslať na adresu hfcs@nbs.sk, kde treba uviesť aj plánované použitie údajov. Údaje poskytneme, pokiaľ navrhnuté zámery ich využitia budú v súlade s našimi záväzkami, ktoré máme voči zúčastneným domácnostiam. Týka sa to hlavne ochrany osobných údajov a požiadavky použitia dát výhradne na nekomerčné účely.

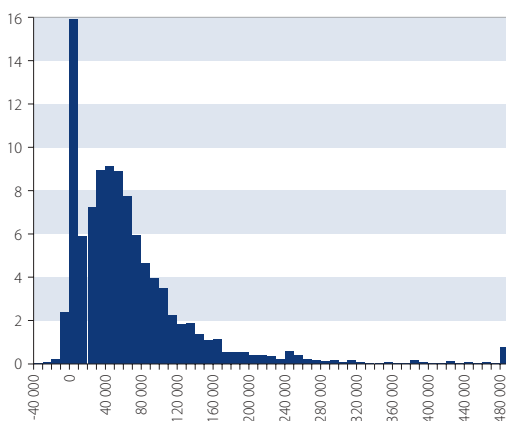
Graf 7 Diagram rozptylu (finančné aktíva vs. pasíva)

Zdroj: HFCS.

Poznámka: Os x znázorňuje finančné pasíva a os y finančné aktíva.

Graf 8 Histogram celkovej bilancie

Zdroj: HFCS.

Poznámka: Os x znázorňuje celkovú bilanciu a os y podiel domácností v %.